

ალექსანდრე ბოშიშვილი

ასისტენტ-პროფესორი, თსუ

ლერი თავაძე

ასისტენტ-პროფესორი, თსუ

ეკა კვიციანი

თსუ

აკაკი ჩიქობავა

თსუ

კვირიკე რანთა და კახთა მეფის ასულის ელენეს ეპიტაფია

წარწერის შესახებ

კალაური კახეთის მხარის გურჯაანის მუნიციპალიტეტის სოფელია. მის ტერიტორიაზე არაერთი მნიშვნელოვანი ისტორიული ძეგლია. მათი დიდი ნაწილი, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ნაკლებადაა შესწავლილი და წლების განმავლობაში მკვლევართა ყურადღების მიღმა იყო დარჩენილი. გამორჩეულ ისტორიულ ძეგლებს შორისაა კალაურის იოანე ნათლისმცემლის მონასტერი. სამონასტრო კომპლექსში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ეკლესიას.

იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია სამეკლესიან ბაზილიკას წარმოადგენს. სამი ნაგებობა ერთმანეთთან ყრუ კედლებითაა დაკავშირებული და ერთი დიდი ტაძრის დამოუკიდებელ ეკლესიებს ჰქმნიან.¹ ამათგან ჩვენ გვინტერესებს სამხრეთი ეკლესია.

კალაურის იოანე ნათლისმცემლის მონასტრის ტერიტორიაზე 2007 წელს არქეოლოგიური-გაწმენდითი სამუშაოები დაიწყო, რომელსაც არქეოლოგი გიორგი რჩეულიშვილი ხელმძღვანელობდა, ეკლესია ხელოვნებათმცოდნეობითი და არქიტექტურული კუთხით თამაზ დვალმა შეისწავლა.² აღნიშნუ-

¹ თ. დვალი, გ. რჩეულიშვილი. ნათლისმცემლის მონასტერი. საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა. ტ. 1-I (გუჯაანის, დედოფლისწყაროს, ყვარლის მუნიციპალიტეტები). თბ. 2013, გვ. 148-157.

² თ. დვალი, გ. რჩეულიშვილი. ნათლისმცემლის მონასტერი, გვ. 156-157.

ლი სამუშაოების შედეგად მონასტრის ტერიტორიაზე გამოვლინდა საფლავი, ის დაახლ. 45-50 წლის ქალს ეკუთვნოდა.³ ამ აღმოჩენების შემდეგ გამოითქვა ვარაუდი, რომ კომპლექსი დედათა მონასტერი იყო, რომელიც IX საუკუნეში უნდა აეგოთ.⁴

ათი წლის შემდეგ, 2017 წლის აგვისტოში, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს მიერ წარმოებულ სარეაბილიტაციო-სარესტავრაციო სამუშაოებისას კალაურის იოანე ნათლისმცემლის ტაძრის სამხრეთი ეკლესიის საკურთხეველის აფსიდის წინ გამოვლინდა სამარხი. მასთან ერთად აღმოჩნდა საფლავის წარწერაც. ამავე სააგენტოს ფეისბუქის ოფიციალური გვერდის მიხედვით, საფლავი, სავარაუდოდ, კვირიკე III დიდის განსასვენებელი გახლდათ. თავდაპირველი იდენტიფიკაცია მოხდა ზემოხსენებული წარწერის მიხედვით, რომელზეც გარკვევით იკითხება „რანთა და კახთა მეფე კვირიკე“.⁵ აღნიშნულ ცნობაში მითითებულია შემდეგი სახის ინფორმაცია: „სააგენტოს სპეციალისტები დიდი ალბათობით ვარაუდობენ, რომ სამარხი სწორედ კვირიკე დიდის განსასვენებელი უნდა იყოს. კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს ხელგონებათმცდოცდნის, ვიორგი გაგომიძის მიერ უკვე აღებულია სამარხის ეპიტაფიის ასლი, რომელსაც სხვა სპეციალისტებთან ერთად მომდევნო დღეების განმავლობაში დეტალურად შეისწავლიან“.⁶ წარწერის შესახებ სოციალურ მედიაში ინფორმაცია გაავრცელეს გურჯაანის მუნიციპალიტეტის გამგეობის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სპეციალისტმა, თამაზ მარკოზაშვილმა; რუსთავის საკრებულოს დეპუტატმა ზვიად სეხნიაშვილმა და სხვ.

ახლადგამოვლენილი წარწერა გახდა ჩვენი დაინტერესების საგანიც. ამ აღმოჩენის შესახებ გაკეთებული განცხადებების გაცნობის შემდეგ, 2017 წლის 27 აგვისტოს, სოფელ კალაურის ნათლისმცემლის სახელობის სამო-

³ თ. დვალი, გ. რჩეულიშვილი. ნათლისმცემლის მონასტერი, გვ. 157.

⁴ კალაურის ნათლისმცემლის მონასტრის შესწავლასა და აღმოჩენებთან დაკავშირებით რამდენიმე წერილი გაზეთ „ვერსიის“ ვებგვერდზე გამოაქვეყნა გელა ქოქიაშვილმა. მისი ვარაუდით, ნათლისმცემლის მონასტერი აგებული უნდა იყოს ილარიონ ქართველის აქტიურობის შედეგად, რომელსაც ერთ-ერთი საგალობლის მიხედვით, ექვსი მონასტერი აუგია, თუმცა არ არის დაკონკრეტებული, თუ რომელი მონასტრები ააშენა ილარიონმა. იხ.: გ. ქოქიაშვილი. საიდუმლოს გასაღები. გაზ. „ვერსია“. 2013 (<http://www.versia.ge/index.php/2013-07-31-11-23-15/item/2374-სა-იდუმლოს-გასაღები>); გ. ქოქიაშვილი. რას გვეუბნება აკურა?. გაზ. „ვერსია“. 2013 (<http://www.versia.ge/index.php/2013-07-31-11-23-15/item/2367-რას-გვეუბნება-აკურა>).

⁵ <https://www.facebook.com/georgianheritage/photos/a.1402594056484960.1073742375.11211739886-5972/1402594436484922/?type=3&theater> (ხელმისაწვდომია 25. 08. 2017)

⁶ იქვე.

ნასტრო კომპლექსის მოსანახულებლად გავემზავრეთ. კახეთისა და ჰერეთის მეფის საფლავის აღმოჩენა, დადასტურების შემთხვევაში, მართლაც მნიშვნელოვანი აღმოჩენის წინაშე გვაყენებდა, ვინაიდან XI საუკუნის მეფეთა საფლავები, მით უმეტეს, მეფის წარწერიანი სამარხები, პრაქტიკულად არ მოგვეპოვება. დამატებით ინტერესს აღძრავდა წარწერის შინაარსი, რომელიც მითითებულ ცნობაში მხოლოდ ფრაგმენტულად იყო წარმოდგენილი, ხოლო ეპიგრაფიკული ძეგლის მნიშვნელოვანი ნაწილი უცნობი რჩებოდა.

27 აგვისტოს ჩვენი ჯგუფი თსუ-ს ოთხი თანამშრომლისა და საზოგადოებრივი მაუწყებლის ერთი ჟურნალისტის თანხლებით სოფელ კლაურში ჩავიდა, ხოლო იქიდან მონასტრის მიმართულებით გაემზავრა. კომპლექსისკენ მისასვლელი გზა ახალი გაჭრილი ჩანდა, ხოლო საკუთრივ ნათლისმცემლის მონასტერსა და სამარხს დაცვა მთელი დღის განმავლობაში მორიგეობით იცავდა. თუმცა დილაობით მონასტრის ტერიტორიას, უპირატესად, ადგილობრივი წინამძღვრის, მამა ილია ჯანიაშვილის, მრევლი უფრთხილდებოდა.

ადგილზე მისვლისას მასპინძლობა მამა ილიას მრევლის ერთ-ერთმა წევრმა გაგვიწია. მისივე თქმით, წარწერა ნაწილობრივ მამა ილია ჯანიაშვილმა წაიკითხა. ჯანიაშვილის წაკითხვით, საფლავის ქვის წარწერაში იხსენიებოდა „*რანთა და კახთა მეფე კვიციანი*“, ანუ კვიციანი III დიდი, ხოლო მეფის გარდა, ნახსენები იყო დედოფალიც. როგორც აღმოჩნდა, წარწერის კარგად შემორჩენილი მონაკვეთის ერთი ნაწილი უკვე წაკითხული იყო და ეპიგრაფიკულ ძეგლში კვიციანი მეფის გარდა, დედოფალიც ფიგურირებდა.⁷ სოციალური ქსელის მეშვეობით თამაზ მარკოზაშვილმა და მამა ილია ჯანიაშვილმა გამოთქვეს ვარაუდი, რომ კვიციანი III დიდი, შესაძლოა, წარმოშობით აქედანაც ყოფილიყო.⁸

წარწერა იმაზე ვრცელი აღმოჩნდა, ვიდრე ის თავდაპირველად სოციალურ მედიაში გავრცელებულ სურათებზე ჩანდა. ადგილზე დაკვირვებით ცხადი გახდა, რომ საფლავი რამდენიმე ქვის ფილისგან შედგება. ისინი ერთმანეთზე კარგად არის მიდგმული. საფლავის ოთხივე კიდეზე მსხვილი ფი-

⁷ მამა ილია ჯანიაშვილმა თავისი ფეისბუქის გვერზე განათავსა წარწერის მცირე მონაკვეთის მისეული წაკითხვა. მამა ილიას მიხედვით, საფლავის მარცხენა მხარის ერთ-ერთი მონაკვეთი იკითხება შემდეგნაირად: „*დედოფლისა ნებითა და ბრძანებითა მათითა ინება დამარხვა*“. მეტის წაკითხვა ვერ მოხერხდა, ვინაიდან წარწერა, მისივე განცხადებით, დაზიანებულია. იხ.: <https://www.facebook.com/ilia.janiashvili.1> (ხელმისაწვდომია 09.17.2017)

⁸ <https://www.facebook.com/tamazi.markozashvili/posts/745497655656919> (ხელმისაწვდომია 09.17.2017); <https://www.facebook.com/ilia.janiashvili.1> (ხელმისაწვდომია 09.17.2017).

ლებია. ზედა და ქვედა ჰორიზონტალურად, ხოლო მარცხნივ და მარჯვნივ რამდენიმე ფილა ვერტიკალურად არის დალაგებული. აღნიშულ ფილებზე თავიდან ბოლომდე ღამაზად შესრულებული ასომთავრული წარწერაა ამოღებული.

საფლავის წარწერა, პირობითად, ოთხ ძირითად ნაწილად იყოფა: 1. საფლავის ზედა ჰორიზონტალური კუთხის წარწერა, რომელზეც ეპიტაფიის პროლოგია წამოდგენილი; 2. მარჯვენა ვერტიკალური კუთხის წარწერა, რაც ეპიტაფიის პროლოგის გაგრძელებაა. მასში საუბარია გარდაცვლილ დედოფალზე და მის ვინაობაზე. მარჯვენა კუთხის წარწერა ქვედა რეესტრში მნიშვნელოვნად არის დაზიანებული და, ფაქტობრივად, არ განირჩევა; 3. მარჯვენა კუთხის წარწერას აგრძელებს მარცხენა ვერტიკალური კუთხის წარწერა, რომელიც გარკვეულ ადგილებზე დაზიანებულია, თუმცა ტექსტის აღდგენა შესაძლებელია; 4. ქვედა ჰორიზონტალური კუთხის წარწერა ეპიტაფიის ერთგვარი ეპილოგია, რომლითაც აღნიშნული საფლავის წარწერა სრულდება.

ამგვარად, როგორც ვარკვევთ საფლავის წარწერა საკმაოდ ვრცელი მოცულობისაა და ზემოდან მარჯვნივ მიემართება, ხოლო გრძელდება მარცხენა კიდეზე და სრულდება საფლავის ქვედა ფილაზე, რომელიც ყველაზე კარგად არის შემორჩენილი. თავდაპირველად, სწორედ ქვედა ნაწილის წარწერამ მიიპყრო ჩვენი ყურადღება, რომელიც კარგად იკითხებოდა. სოციალურ მედიაში გავრცელებულ სურათებში კარგად ჩანდა, რომ წარწერები უნდა ყოფილიყო საფლავის სხვა მონაკვეთებზეც.

წარწერის მნიშვნელოვანი ნაწილი უკვე წაკითხული გვქონდა, როდესაც სოციალურ მედიაში გავრცელდა კიდევ ერთი ინფორმაცია კალაურის იოანე ნათლისმცემლის მონასტრის საფლავის წარწერასთან დაკავშირებით. თამაზ მარკოზაშვილის განცხადებით, რომელიც მან თავის ფეისბუქის გვერდზე გამოაქვეყნა, საფლავის წარწერაში იხსენიება დედოფალი ელენე, ასული მეფე კვირიკე დიდისა.⁹ თითქმის იდენტური ინფორმაცია გამოერებულია სოციალურ მედიაში, სადაც იმავე თამაზ მარკოზაშვილის ციტატაა დამოწმებული ტექსტის წაკითხვასთან დაკავშირებით.¹⁰ მარკოზაშვილის მიხედვით, არის მოსაზრება, რომ მონასტერში შეიძლება იყოს სამეფო ოჯახის საგვარეუ-

⁹ <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=748069978733020&set=pcb.748080112065340&type=3>

¹⁰ მარინა პეტრიაშვილი. ახალი წარწერა კვირიკე მეფის საფლავზე (15:13/05.19.2017) <http://www.speqtri.ge/sazogadoeba/article/26945-akhali-tsartsera-kvirike-mefis-saflavze> (ხელმისაწვდომია 09.17. 2017). რეალურად, აქ გაუღებელი მონაკვეთი წარწერის მხოლოდ ერთი მონაკვეთია და არა ახალი წარწერა.

ლო აკლდამა, ხოლო კვირიკე მეფესთან ერთად იქ, სავარაუდოდ, მისი ცოლი და ასულია დაკრძალული.¹¹ თამაზ მარკოზაშვილი აღნიშნულ მოსაზრებებზე საუბრობს, ასევე, ჟურნალ ისტორიანის 2017 წლის ოქტომბრის ნომერში გამოქვეყნებულ წერილშიც, იმავე წერილში, კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოს ხელმძღვანელი ნიკა ათიძე აღნიშნავდა, რომ საუბარია კვირიკე III-ის საფლავზე და საჭირო იყო მისი სიღრმისეული კვლევა.¹²

აღნიშნული ინფორმაციის გაცნობის შემდეგ გარკვეული დროის განმავლობაში წარწერის შინაარსის ამოკითხვაზე აღარ გვიმუშავია. სოციალურ მედიაში წარწერაზე ბევრი რამ იწერებოდა, თუმცა მთელი ეს ინფორმაცია, პრაქტიკულად, იმისი გამოვლენა იყო, რაზეც ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ. სოციალურ მედიაში გავრცელებული ამბებიდან ყურადღება მიიპყრო ხელოვნებათმცოდნე გიორგი გაგომიძის ინტერვიუმ, რომელიც „იმედი ნიუსმა“ გამოაქვეყნა 2018 წლის 22 თებერვალს. გიორგი გაგომიძის მიხედვით, საფლავი კვირიკე დიდის ქალიშვილს, ელენე დედოფალს ეკუთვნის. მისივე ცნობით, წარწერის დაახლ. 40% დაზიანებულია, ხოლო მასში იხსენიება „ვინმე“ დემეტრე, რომელსაც საქართველოს მეფე გიორგი I-ის უმცროს ვაჟიშვილს, უფლისწულ დემეტრეს უკავშირებენ. გიორგი გაგომიძის ინტერვიუს მიხედვით, სპეციალისტების ვარაუდით, ელენე დედოფალი დემეტრეს ცოლი უნდა ყოფილიყო.¹³ მოგვიანებით, იმავე საინფორმაციო სააგენტომ გააშუქა მონასტრის შიდა სივრცის არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გამოვლენილი ახალი აღმოჩენები, თუმცა მასში წარწერასთან დაკავშირებულ სიახლეებზე არაფერი იყო ნათქვამი.¹⁴

წარწერის წაკითხვა და შინაარსი

საკუთრივ წარწერა შესრულებულია საფლავის ქვის ოთხივე კიდეზე. იგი იწყება ვერტიკალურად დადებული ქვიშაქვის ზედა მარცხენა კუთხიდან და გრძელდება ზედა ჰორიზონტალური ქვიშაქვის ფილასა და მარჯვენა ვერტიკალურ ფილავზე. ეს ყველაფერი ერთგვარი პროლოგია. აქედან მოყოლებუ-

¹¹ <http://www.speqtri.ge/sazogadoeba/article/26945-akhali-tsartsera-kvirike-mefis-saflavze> (ხელმისაწვდომია 09.17.2017).

¹² ნ. ჯაფარიძე. კახეთ-ჰერეთის მეფის საფლავი სოფელ კალაურში აღმოაჩინეს. ისტორიულ შემეცნებითი ჟურნალი „ისტორიანი“. 2017 წლის ოქტომბერი. №10(82), გვ. 8-9.

¹³ <https://imedinews.ge/ge/kultura/49800/sopel-kalauris-tadzharshi-napovni-samarkhi-kvirike-iiiis-ar-agmochn-da> (ხელმისაწვდომია 09.15.2018).

¹⁴ <https://imedinews.ge/ge/kultura/73891/arqeologebma-gurjaanshi-shua-saukuneebis-artepaqtebi-agmoachines> (განთავსებულია 13.08.2018; ხელმისაწვდომია 09.15.2018).

ლი წარწერა გრძელდება ვერტიკალურად დალაგებული ფილების ბოლომდე.

პალეოგრაფიული თვალსაზრისით წარწერა კიდურწაისრულია, რაც ქართულ ლაპიდარულ წარწერებში X საკუნიდან ჩნდება. ასომთავრული ასოები ოდნავ დაგრძელებული და გოვალურებულია. ვერტიკალური ხაზი ჩამოგრძელებული აქვს შემდეგ ასოებს: **ⴗ** (გ), **ⴘ** (ქ), **ⴚ** (წ). ხოლო **ⴑ** (ბ) ყველგან თავგახსნილია. ქარაგმის ნიშნად გამოყენებულია განივი, ვიწრო, სწორი ხაზი წაისრული ბოლოებით. წარწერა ქანწილით იწყება.

მისი შინაარსი ამგვარია:

ქ. გ(ა)ნგ(ე)ბ(ი)თა ს(ა)დ(მრ)თ(ო)თა, მსვ(ა)ვს(ა)დ | წოდ(ე)ბ(ულ)სა მის ად(ა)მ(ი)ს ნ(ა)შ(ო)ბთ(ა)ისა, გარ/დაიცვ(ა)ლა | ელ(ე)ნე | დედ(ო)ფ(ა)ლი, ას(უ)ლი ყ(ოვლად) დ/იდ(ე)ბ(უ)ლი/სა კ(ვრიკ)ე | მ(ე)ფ(ი)სა, ცხელი დქმ(ე)ტრე | უ[ფ]ლ(ი)სწ[წ]ლ(ი)სა. აქედან მოყოლებული საფლავის მარჯვენა კიდის ქვედა ნაწილის დაზიანებული სტრიქონები აღარ იკითხება. განივრჩევა მხოლოდ ბოლო ოცდამეოთხე სტრიქონის ბოლო ორი გრაფემა „რი“ და დაზიანებული ოცდამეორე სტრიქონის ორი ასონიშანი „მე“. ამის შემდეგ ტექსტი საფლავის კიდის მარცხენა სტრიქონებიდან გრძელდება. „რი“ წინამძღვრის საკუთარი სახელის ბოლო ორი ასონიშანი უნდა იყოს. ეს საკუთარი სახელი შეიძლება, პირობითად, აღვადგინოთ როგორც [მაკ(ა)რი].¹⁵ თუ ასეთი აღდგენა მართებულია, მაშინ გამოდის, რომ აღნიშნული პიროვნება დაკავშირებული უნდა იყოს ელენე დედოფალთან, ის შესაძლოა ყოფილიყო მისი სულიერი მოძღვარი ან ეპისკოპოსი, ანდა ორივე ერთად. აღდგენა პირობითია, და მხოლოდ იმას ემყარება, რომ ახალგაზრდა დედოფლის ელენეს მამისა და ქმრის გვერდით დასახელებული შეიძლება ყოფილიყო მონასტერში დაკრძალული მისი სულიერი მოძღვარი, რომელსაც, ამავე დროს, დიდი სასულიერო თანამდებობა ჰქონდა.

ამის შემდეგ, როგორც აღვნიშნეთ, გრძელდება მარცხენა კიდის წარწერა, რომელიც გარკვეულ მონაკვეთებში დაზიანებულია, თუმცა წარწერის შინაარსის აღდგენა მაინც ხერხდება. მარცხენა ვერტიკალური ფილების მესამე სტრიქონი გრძელდება ამავე კიდის თითქმის ბოლომდე. ამ ვერტიკალური რიგის ბოლო ოთხი სტრიქონი მიბმულია საფლავის ქვედა ჰორიზონტალურად დადებულ ქვაზე მოთავსებულ წარწერაზე. ქვედა ჰორიზონტალური ფი-

¹⁵ დაახლოებით ამ პერიოდში ცხოვრობდა ცნობილი საეკლესიო მოღვაწე, მოგვიანებით, წმინდანად შერაცხული, გიორგი მთაწმიდელის სულიერი მოძღვარი – მაკარი მმარხველი (გარდ. 1034 წ. შემდეგ). მაკარი წინამძღვრის წოდებას ატარებდა. ის ხაზულის მონასტრის წინამძღვარი გახლდათ. ამგვარად, აღნიშნული სახელი ამ დროს ცნობილი იყო.

ლის წარწერა კარგად იკითხება, მასზე სულ ოთხი ძირითადი სტრიქონია. წარწერის მიხედვით შეიძლება აღვადგინოთ მასთან დაკავშირებული მარცხენა ვერტიკალური ფილის ოთხი სტრიქონიც. აღსანიშნავია, რომ ცალკეული გრაფემები შემორჩენილია. ჰორიზონტალურ ფილაზე არის დამავიკვრებელი, მეხუთე ხაზზე შესრულებული წარწერაც. ის პატარა ასონიშნებითაა შესრულებული. აღნიშნული ხაზის წარწერა მოთავსებულია ქვედა ჰორიზონტალური ფილის მარჯვენა კუთხეში, რაც ეპიტაფიის ეპილოგის დასასრულია.

მარცხენა ვერტიკალური ფილების მესამე ხაზიდან დაწყებული ქვედა ჰორიზონტალური ფილის გაგრძელებით დასრულებული ტექსტი ამგვარი შინაარსისაა:

წარწერის ტექსტის მიხედვით, აღნიშნული წარწერა ეკუთვნის კვირიკე III-ის ასულს ელენე დედოფალს. შესაბამისად, ესაა ელენე დედოფლის ეპიტაფია და არა კვირიკე რანთა და კახთა მეფის წარწერა. არც საფლავი ეკუთვნის კვირიკე მეფეს. საფლავი, ასევე, ელენე დედოფლისაა, სადაც მან თავისივე უკანასკნელი განსასვენებელი ჰპოვა. ელენე დედოფალი აქამდე სხვა საისტორიო წყაროებით უცნობი პიროვნება გახლდათ.

წარწერის მიხედვით, ტაძარში ელენე დედოფლის დაკრძალვა თავისი სურვილით მოხდა. როგორც ჩანს, სიკვდილის წინ ელენემ დატოვა ანდერძი, რათა მისი გვამი კალაურის ნათლისმცემლის დედათა მონასტერში დაეკრძალათ.

ელენე დედოფლის ნება წარწერაში საგანგებოდაა ხაზგასმული, მასში ვკითხულობთ: „დ^ედ^ოფ^ლ(^ი)ს^(ა)ო / ნ^ებ^(ი)თა / და ბ^რძ^(ა)ნ^(ე)ბ^(ი)თა / მ^(ა)თ^(ი)თა, / ე^ნ(^ე)ბ^ა დ^სმ^(ა)რ^ხვ^(ა)ი / წ^მ(^იდასა) ს^(ა)ე^ც(^ა)რ[[]ს^(ა) ნ^(ა)თ^ლ(^ი)ს⁻მ^(?)ც[[](^ე)მ^ლ(^ი)ს^(ა)ს^(?)ა[]]“. ელენეს ნება ადასრულა კახეთ-ჰერეთის მეფე კვირიკემ, რაც, ასევე, აღნიშნულია ეპიტაფიაში – „დ^(ა)ი^დვ^(ა)(?) / ლ^ი[...]
გ^უ(^ა)მ^ი მ^(ა)თ^ი სა^ფლ^(ა)ვ^სა ამ^(ა)ს, /... ე^ლ(^ივ^ლა)დ უ^ძლ^(ე)(?)[]]ე^ლ(^ი)სა კ<sup>(წ-
რიკე)</sup> რანთა და კ^(ა)ხთა მ^(ე)ფ^(ი)ს[[]ა. ნ^(ე)ბ^(ი)თ^(?)ა მ^(ა)თ^(ი)ს^(ა)სა.“. საინტერესოა, რომ წარწერაში ელენე დედოფლის ნების აღმსრულებელი არის არა მისი ქმარი, არამედ მამა. ელენე დედოფლის ეპიტაფიაში არ იხსენიება კახეთ-ჰერეთის დედოფალი, ერთადერთი დედოფალი არის ელენე, რომელიც რეალურად „დედოფლის“ წოდებით იხსენიება მხოლოდ იმიტომ, რომ არის მეფის ქალიშვილი და უფლისწულის მეუღლე. ელენეს დაკრძალვის ადგილი და მამის უპირატესი როლი ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ცოლ-ქმარი კვირიკე მეფის სამეფო კარზე ცხოვრობდნენ და, სავარაუდოდ, კახეთ-ჰერეთის სამეფო ტახტის ყველაზე რეალური კანდიდატები იყვნენ.

ელენე დედოფლის ეპიტაფია პალეოგრაფიული ნიშნებითაც XI საუკუნის პირველ ნახევარს განეკუთვნება.¹⁶ ის გაკეთებულია კახეთ-ჰერეთის მეფე კვირიკე III დიდის (1010, 1014-1039) დროს, შესაბამისად, უნდა დათარიღდეს მისივე მეფობის პერიოდით. აღნიშნულ მოსაზრებას ამყარებს წარწერაში მოხსენიებული კვირიკე მეფის ეპითეტები („ყოვლად დიდებული“, „ყოვლად უძლეველი“).

დემეტრე უფლისწული კიდევ ერთი ისტორიული პიროვნებაა, რომელიც წარწერაში მოიხსენიება. ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში რამდენიმე დემეტრე¹⁷ ცნობილი. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ის შეიძლება იყო საქართველოს მეფე გიორგი I-ის ვაჟი – დემეტრე უფლისწული.¹⁸ გ. გაგომიძე აღნიშნავს, რომ „კალაურის ეპიტაფიაში ნახსენები ელენე დედოფლის ქმრის დემეტრეს საკითხი ბუნდოვანია“.¹⁹

წარწერაში მოხსენიებული უფლისწული, შესაძლოა, გურგენ კლარჯი ხელმწიფის ძე დემეტრე იყოს, რომელსაც სუმბატ დავითის ძე თავის თხზულებაში იხსენიებს²⁰ და ისიც, იმავე პერიოდის პოლიტიკურ მოვლენებთან

¹⁶ ანალოგიებისთვის იხ. ქართული წარწერების კორპუსი. I. ლაბიადრული წარწერები. I. აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა. თბ. 1980; ქვემო ქართლის ეპიგრაფიკული კორპუსი. I. დმანისის რაიონი. V-XVIII სს. თბ. 2017 და სხვ.

¹⁷ ცნობილია, მაგალითად, ტაშირ-ძორაგეტის დიდი ფეოდალი და გაგის მფლობელი დემეტრე, რომელიც მართლმადიდებლად მოინათლა, რის გამოც ტაშირ-ძორაგეტის მეფე დავით I-ს (989-996; 1048 წწ.) დაუპირისპირდა. დავითმა დემეტრე დაამარცხა და დასაჯა, თუმცა ჰენგანქის ტაძრის ერთი წარწერის მიხედვით, ჩანს, რომ დემეტრეს ვაჟს გიორგის ეს რისხვა არ შეეხებია და ის კვლავ ჰენგანქის მთავარეპისკოპოსი იყო. დემეტრე გაგის მარზპარნისა და მისი შვილის შესახებ ვრცლად იხ. დ. ბერძენიშვილი. ნარკვევები ქვემო ქართლის ისტორიული გეოგრაფიიდან. თბ. 2014, გვ. 398-402; დემეტრე უფლისწული იყო აფხაზთა სამეფო ოჯახშიც. მისი მოღვაწეობა კვირიკე II-ის პერიოდს ემთხვევა. აფხაზთა და კახთა სამეფო ოჯახების დამოყვრების შესახებ ცნობა „მატიანე ქართლისაჲშია“ დაცული. მატიანეს მიხედვით, დემეტრეს ძმისშვილი, ლეონ III-ის ასული შეერთო კვირიკეს ვაჟმა. თუმცა აფხაზი დედოფალი მალე გარდაცვლილა და კახელებსა და აფხაზ მეფეებს შორის კვლავ ბრძოლები განაღებულა (იხ. მატიანე ქართლისაი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა აკად. მარიამ ლორთქიფანიძემ. ქართლის ცხოვრება. მთ. რედაქტორი რ. მეტრეველი. თბ., 2008, გვ. 265). ცნობებიდან გამომდინარე, აღნიშნულ პიროვნებებს ჩვენთვის საინტერესო წარწერასთან ვერ დავაკავშირებთ.

¹⁸ იხ. გ. გაგომიძე. ეპიტაფია კალაურის წმინდა იოანე ნათლისმცემლის მონასტრიდან. ჟურნ. „ძველი ხელოვნება დღეს“. №8. 2017. გვ. 124. დემეტრე უფლისწულის შესახებ იხ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. II. თბ. 1973.

¹⁹ გ. გაგომიძე. ეპიტაფია კალაურის წმინდა იოანე ნათლისმცემლის მონასტრიდან. ჟურნ. „ძველი ხელოვნება დღეს“. №8. 2017. გვ.

²⁰ სუმბატ დავითის ძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1955, გვ. 382, 386.

ალექსანდრე ბოშიშვილი. ღერი თავაძე, ეკა კვიციანი, აკაკი ჩიქობავა.
კვიციანი რანთა და კახთა მეფის ასულის ელენეს ეპიტაფია

იყო დაკავშირებული. ელენე დედოფლის ქმრის, დემეტრე უფლისწულის, ზუსტი ვინაობა, ვფიქრობთ, დღეისთვის მაინც გადაჭრილი ვერ არის.

ელენე დედოფლისა და მისი მეუღლის, დემეტრე უფლისწულის, მოხსენიება, გარკვეულწილად, ნათელს ჰყენს კვიციანი მეფის მემკვიდრეობის საკითხს.

საფლავის წარწერაში არ იხსენიება კვიციანს ვაჟი, შესაძლოა იმდროისთვის მეფეს ვაჟი უკვე აღარ ჰყავდა, ვფიქრობთ, ამის გამო მემკვიდრეობის დატოვებას ქალიშვილისთვის და სიძისთვის აპირებდა, მაგრამ ელენეს გარდაცვალებამ, როგორც ჩანს, მეფე აიძულა რომ სხვა მემკვიდრე მოეძებნა. საბოლოოდ, კვიციანი III-მ არჩევანი უკვე საკუთარ დისწულზე, გაგიკზე შეაჩერა.

ელენეს დედოფლის ეპიტაფია ადასტურებს, რომ, კვიციანი III უშვილო არ ყოფილა, მით უფრო, რომ ასეთ მითითებას ვერც საისტორიო წყაროებში ვხვდებით. წყაროებიდან ცნობილია მხოლოდ ის, რომ მემკვიდრის გარეშე დარჩენილმა კვიციანი III-მ თავისი დის უმცროსი ვაჟი სამეფო ტახტის მემკვიდრედ მოითხოვა, რასაც იმ დროისთვის მემკვიდრის არარსებობა განაპირობებდა.²¹

²¹ აღნიშნული ტექსტის ძირითადი ნაწილი შესრულებული იყო 2017 წელს, მაგრამ მისი გამოქვეყნება დღემდე ვერ მოხერხდა. წარწერის სრული ტექსტი, რომელიც ნაწილობრივ ამ წაკითხვას ეფუძნება, თავისი აღგენებით, ანალიზით და ორიგინალური წაკითხვით გამოქვეყნდა ამ სტატიის ერთ-ერთი თანაავტორის მონოგრაფიაში, იხ.: ლ. თავაძე, კვიციანი III დიდი. თბ. 2020, გვ. 106-111, 157-158. აქვე, მკითხველს ვთხოვთ გაითვალისწინოს, რომ ღერი თავაძის აღდგენილ წარწერაში (იქვე, გვ. 107) ერთი მონაკვეთი (სულიერი... მაკარი) უნდა ყოფილიყო მოცემული დახრილი შრიფტით, როგორც კონტექსტის მიხედვით აღდგენილი და პირობითი (იქვე, 158), მაგრამ, ავტორის ნებართვის გარეშე, კორექტორებმა დახრილი შრიფტი წაშალეს. ერთობლივ წაკითხვაზე დაფუძნებულ დანარჩენ აღდგენებს, რაც მონოგრაფიაშია წარმოდგენილი, თავაძე არც დღეს უარყოფს და, თვლის, რომ ისინი ოპტიმალურია.

წარწერის ტექსტი

საფლავის ქვის ზედა ფილა

1. **ქ. ოსტაძარის ნიჭიანი ქალი**
2. **ქ. ოსტაძარის ნიჭიანი ქალი**

მარჯვენა ქვის ფილა

3. **სა**
4. **ბა**
5. **სა**
6. **სა**
7. **სა**
8. **სა**
9. **სა**
10. **სა**
11. **სა**
12. **სა**
13. **სა**
14. **სა**
15. **სა**

16. -----

17. -----

18. -----

19. -----

20. -----

21. **...სა**

22. -----

23. **...სა**

მარცხენა ქვის ფილა

24. **სა**
25. **სა**
26. **სა**
27. **სა**
28. **სა**
29. **სა**
29. **სა**
30. **სა**
31. **სა**
32. **სა**
33. **სა**
34. **სა**

ალექსანდრე ბოშიშვილი. ლერი თავაძე, ეკა კვიციანი, აკაკი ჩიქობავა.
კვიციანი რანთა და კახთა მეფის ასულის ელენეს ეპიტაფია

გამოცემები:

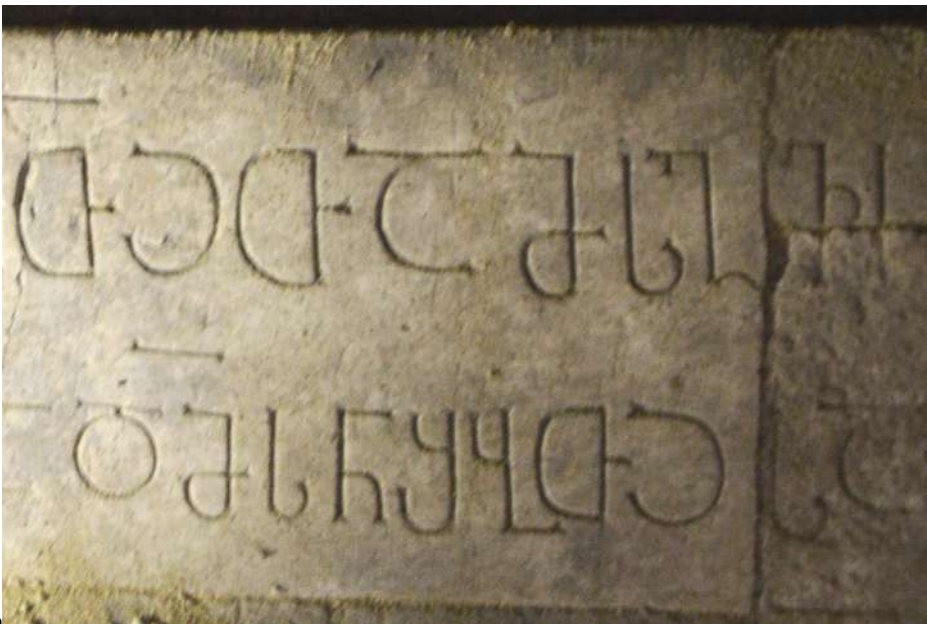
გ. გაგოშიძე. ეპიტაფია კალაურის წმინდა იოანე ნათლისმცემლის მონასტრი-დან. ჟურნ. „ძველი ხელოვნება დღეს“. №8. 2017. გვ. 124-127 (დენ. შრიფ.; მხედრ. ტრანსკრ.; ფოტოები; გრაფიკული მონახ. (გ).

ლერი თავაძე. კვიციანი III დიდი. თბ. 2020, გვ. 107 (მხედრ. ტრანსკრ.) (თ);

სურათები

საფლავის ქვის ზედა ფილა
პირველი და მეორე სტრიქონი

საფლავის ქვის ზედა ფილა
პირველი და მეორე სტრიქონი

ალექსანდრე ბოშიშვილი, ღერი თავაძე, ეკა კვიციანი, აკაკი ჩიქობავა.
კვიციანი რანთა და კახთა მეფის ასულის ელენეს ეპიტაფია

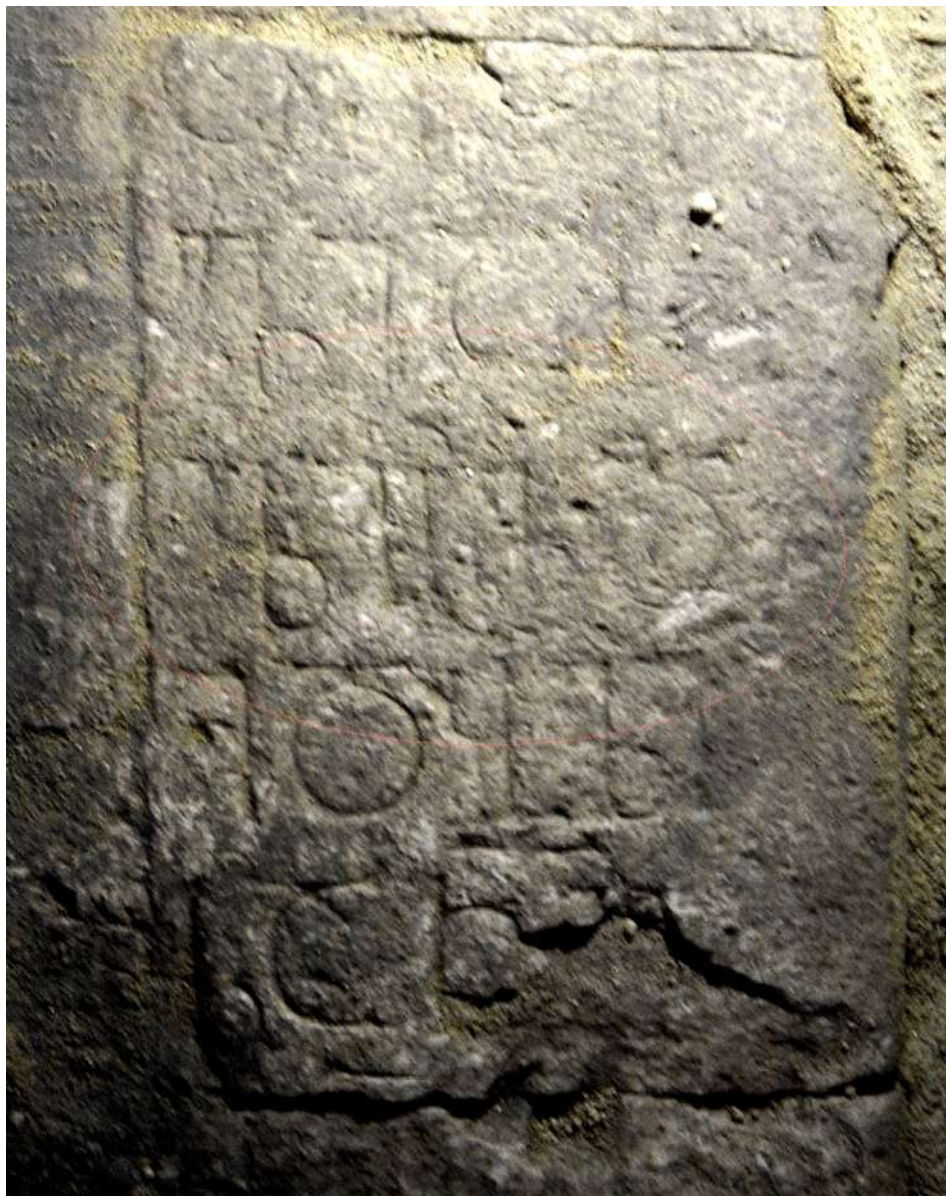

საფლავის ქვის ზედა ფილა
პირველი და მეორე სტრიქონი

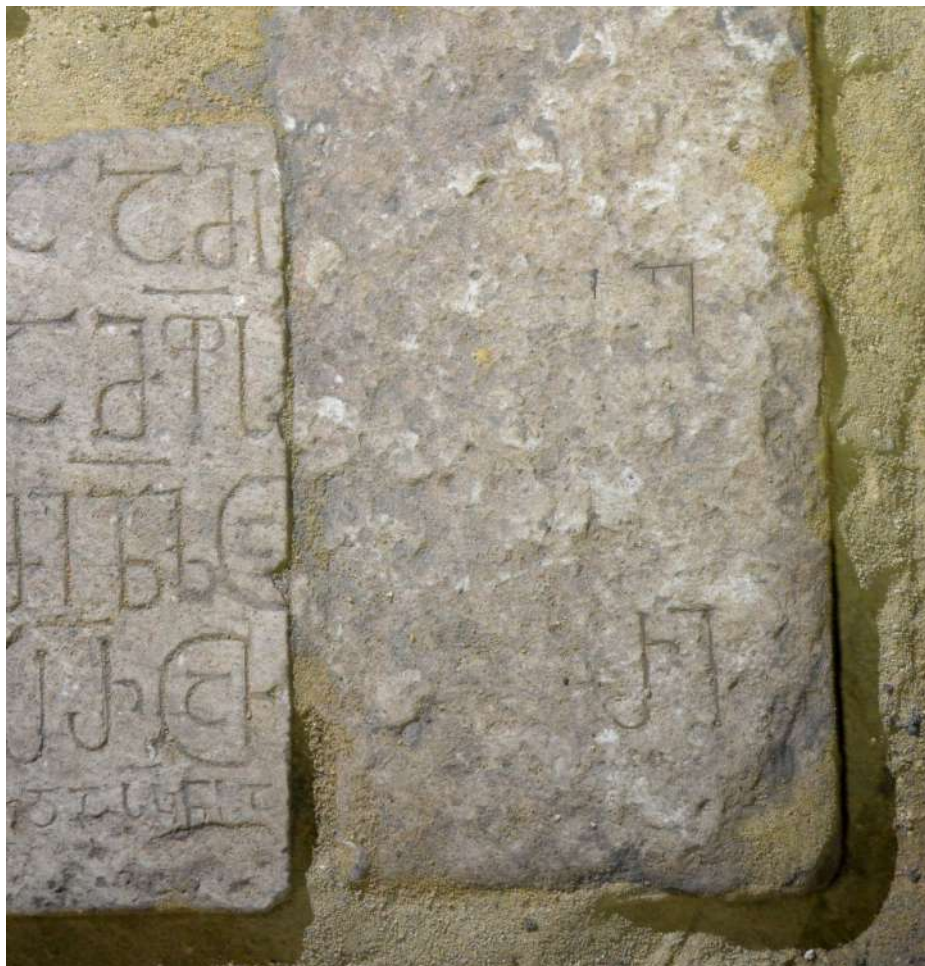

საფლავის ქვის მარჯვენა ფილა
მესამედან მერვე სტრიქონამდე

ალექსანდრე ბოშიშვილი, ღერი თავაძე, ეკა კვიციანი, აკაკი ჩიქობავა.
კვიციანი რანთა და კახთა მეფის ასულის ელენეს ეპიტაფია

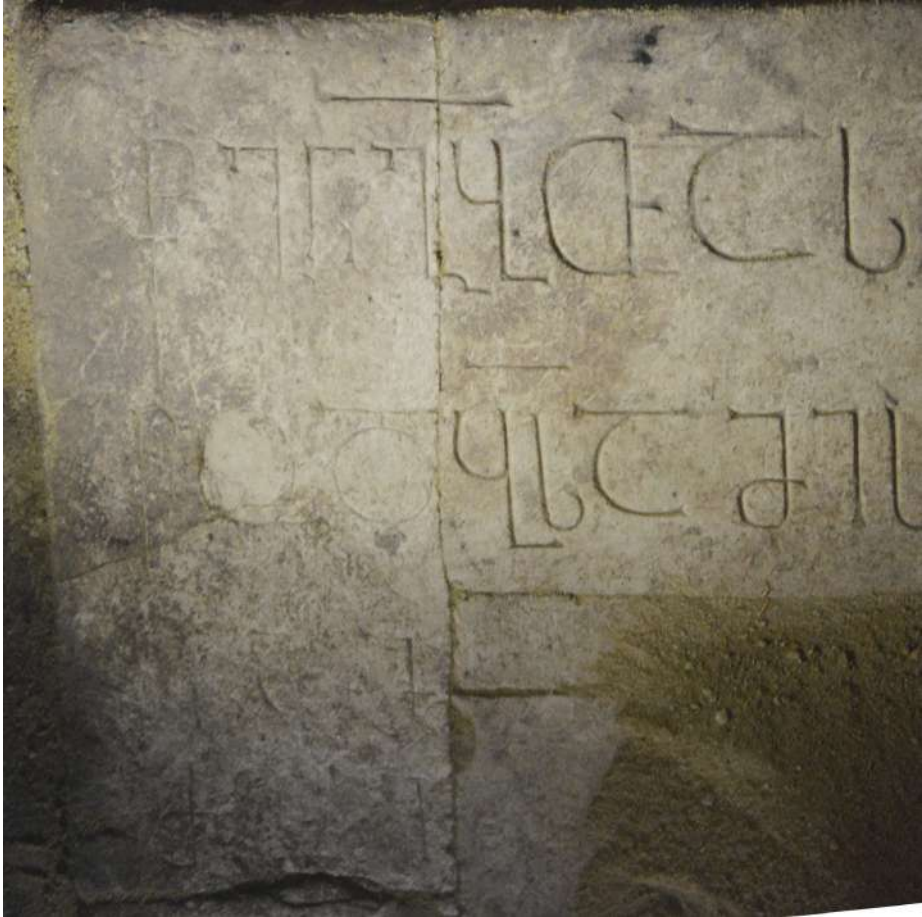

საფლავის ქვის მარჯვენა ფილა
მერველან მეთერთმეტე სტრიქონამდე

საფლაოს ქვის მარჯვენა ფილა
წარწერის დაზიანებული მონაკვეთი
ოცდამეორე და ოცდამეოთხე სტრიქონებში შემორჩენილი გრაფემები

ალექსანდრე ბოშიშვილი, ღერი თავაძე, ეკა კვიციანი, აკაკი ჩიქობავა.
კვიციანი რანთა და კახთა მეფის ასულის ელენეს ეპიტაფია

საფლავის ქვის მარცხენა ფილა
პირველი, მეორე, ოცდამეხუთე და ოცდამეექვსე სტრიქონები

საფლავის ქვის მარცხენა ფილა
ოცდამეტიდან ორმოცდასუთამდე სტრიქონები

ალექსანდრე ბოშიშვილი, ლერი თავაძე, ეკა კვიციანი, აკაკი ჩიქობავა.
კვიციანი რანთა და კახთა მეფის ასულის ელენეს ეპიტაფია

საფლავის ქვის მარცხენა ფილა
ორმოცდარეტიდან ორმოცდარვაძე სტრიქონები

საფლავის ქვის ქვედა ფილა
ორმოცდართხიდან ორმოცდარვაძე სტრიქონები

Aleksandre Boshishvili

Assistant Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Leri Tavadze

Assistant Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Eka Kvirkvelia

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Akaki Chikobava

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

EPITAPH OF ELENE, DAUGHTER OF KVIRIKE KING OF RANS AND KAKHS

Summary

On August, 2017 during restoration and rehabilitation work (performed by the National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia) in St. John the Baptist Three-Church Basilica of Kalauri located in Gurjaani Municipality Region of Kakheti the royal tomb was discovered. St. John the Baptist Basilica of Kalauri contains the royal tomb and unknown inscription engraved on the same tomb. Both, tomb and inscription, were completely unknown to the public. The part of the inscription is damaged but the context is clear. According to the inscription the royal tomb belongs to Elene, the daughter of Kvirike king of Rans and Kakhs (“Rans”, inhabitants of “Rani”, the population of Kingdom of Hereti; “Kakhs”, inhabitants of “Kakheti”, the population of Kingdom of Kakheti. Hereti and Kakheti were part of a single kingdom during the rule of Kvirike III the Great from 1014 to 1039. Thus, the title “king of Rans and Kakhs” means the rule over Kakheti-Hereti Kingdom). Based on the context of the inscription, it is an epitaph of Elene. She is named

ალექსანდრე ბოშიშვილი, ლერი თავაძე, ეკა კვირიკელია, აკაკი ჩიქობავა.
კვირიკე რანთა და კახთა მეფის ასულის ელენეს ეპიტაფია

the Queen, as she was a daughter and a royal heir of Kvirike III the Great. According to the inscription, Queen Elene had a husband, Prince Demetre. Presumably, they were heirs of Kvirike III the Great before Elene passed away.

**English Translation of Epitaph of Elene,
Daughter of Kvirike King of Rans and Kakhs**

“Christ. By the Divine Providence and the rules of humankind, Queen Elene passed away, she was a daughter of all-mighty King Kvirike, a wife of Prince Demetre... hegumen of this holy Church [Mak]ar. God forgive her [sins] with Cross. By the will and order of the Queen herself, she was buried in this holy shrine of St. John the Baptist. Her dead body was placed in this tomb... by the will of the most invincible Kvirike King of Rans and Kakhs. Now, whoever for whatever reasons will damage this tomb is cursed by God, now and forever!”